

MAVSUMIY–MEHNAT FOLKLORI TUSHUNCHASI VA UNING XALQ OG‘ZAKI IJODIDAGI O‘RNI

*Termiz davlat pedagogika institute,
Magistratura bo‘limi Musiqa ta’lim va
san’at mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
Ostonaqulov Oybek Nur o‘g‘li*

Annotatsiya

Mavsumiy–mehnat folklori og‘zaki xalq ijodining eng qadimiy va funksional jihatdan muhim qatlamlaridan biri bo‘lib, inson mehnati, tabiat tsikllari va marosimiy madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aks ettiradi. Ushbu maqolada mavsumiy–mehnat folklori tushunchasining nazariy asoslari ochib beriladi, uning tuzilaviy va funksional xususiyatlari tahlil qilinadi hamda o‘zbek folklori materiallari asosida xalq og‘zaki ijodidagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy tahlil, tarixiy-madaniy yondashuv va tavsifiy tahlil usullari qo‘llanildi. Natijalar mavsumiy–mehnat folklori ritmik, marosimiy, ijtimoiy-integrativ va tarbiyaviy funksiyalarni bajarishini, shuningdek, madaniy xotiraning uzviyligini ta’minlashda muhim vosita ekanini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari folklorshunoslik, etnomusiqashunoslik hamda musiqa ta’limi sohalari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: mavsumiy folklor, mehnat qo‘shiqlari, marosim folklori, xalq og‘zaki ijodi, etnomusiqashunoslik, nomoddiy madaniy meros.

1. Kirish (Introduction)

Xalq og‘zaki ijodi jamiyatning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini avloddan avlodga uzatib keluvchi asosiy madaniy tizimlardan biridir. Ushbu tizim doirasida **mavsumiy–mehnat folklori** alohida o‘rin egallaydi, chunki u inson mehnati, tabiat fasllari va marosimiy tafakkur kesishgan nuqtada shakllanadi. Tarixan dehqonchilik va chorvachilikka asoslangan jamiyatlarda mehnat jarayoni nafaqat iqtisodiy faoliyat, balki ijtimoiy va ramziy mazmunga ham ega bo‘lgan. Shu bois yer haydash, urug‘ sepish, hosil yig‘ish, chorva boqish kabi mavsumiy mehnat jarayonlari maxsus qo‘shiqlar va aytimlar bilan hamroh bo‘lgan (Azizov, 2023).

O‘zbek folklorida mavsumiy–mehnat folklori agrar marosimlar va jamoaviy mehnat an‘analari bilan chambarchas bog‘liq. Bahoriy ekin ishlari, sug‘orish, hosil yig‘imi yoki chorvachilik jarayonlariga oid qo‘shiqlarda tabiat bilan muloqot, baraka tilash va ijtimoiy birdamlik g‘oyalari mujassam bo‘ladi (Esanov, 2023). Ushbu folklor namunalarining aksariyati kalendar marosimlari bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, yaxlit mavsumiy madaniy tizimni tashkil etadi.

Xalqaro folklorshunoslikda ham mavsumiy–mehnat qo‘shiqlari universal hodisa sifatida qaraladi. Ingliz tilidagi ilmiy adabiyotlarda ular *seasonal work songs* yoki *calendric ritual songs* atamaları bilan ifodalanadi va mehnat ritmi hamda tabiat tsikllari bilan uyg‘unligi ta’kidlanadi (Hykolli, 2020; Ambrazevičius, 2021).

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi mavsumiy–mehnat folklorini tizimli ravishda ilmiy talqin qilish, ayniqsa o‘zbek folklorshunosligi doirasida uni xalqaro ilmiy diskursga integratsiya qilish zaruratidan kelib chiqadi. Shuningdek, UNESCO tomonidan nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish masalalariga e’tibor kuchaygan hozirgi sharoitda mehnatga oid marosim qo‘shiqlari yo‘qolib borayotgan madaniy qatlam sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda (ICH Uzbekistan, 2022).

Mazkur maqolaning maqsadi — mavsumiy–mehnat folklori tushunchasini aniqlash, uning asosiy funksiyalarini belgilash hamda milliy va xalqaro tajribalar asosida xalq og‘zaki ijodidagi o‘rnini tahlil qilishdan iborat.

2. Tadqiqot metodologiyasi (Methods)

Mazkur tadqiqot **sifatli (qualitative) tadqiqot dizayni** asosida olib borildi. Metodologik yondashuv quyidagi usullarni o‘z ichiga oladi:

2.1. Nazariy va adabiyotlar tahlili

O‘zbek folklorshunosligiga oid asosiy ilmiy manbalar (Azizov, 2023; Esanov, 2023; Murodova, 2019) hamda xalqaro tadqiqotlar (Hykolli, 2020; Ambrazevičius, 2021) tahlil qilinib, mavsumiy–mehnat folklorining konseptual asoslari aniqlandi.

2.2. Qiyosiy metod

O‘zbek mavsumiy–mehnat folklori boshqa xalqlar (litvalik, uyg‘ur va ingliz folklori) tajribasi bilan qiyoslanib, umumiy va farqli jihatlar belgilandi.

2.3. Tarixiy-madaniy yondashuv

Folklor namunalari shakllanishi tarixiy mehnat an’analari, agrar kalendar va marosimiy e’tiqodlar bilan bog‘liq holda izohlandi.

2.4. Tavsifiy tahlil

Mavsumiy–mehnat qo‘shiqlarining mazmuni, ijro muhiti va funksional xususiyatlari tavsiflandi.

3. Natijalar (Results)

3.1. Mavsumiy–mehnat folklori tushunchasi

Mavsumiy–mehnat folklori **muayyan fasl yoki kalendar davrida bajariladigan mehnat jarayonlariga bog‘liq holda ijro etiladigan og‘zaki-badiiy va musiqiy namunalarning majmui** sifatida ta’riflanadi (Murodova, 2019). Bu qo‘shiqlar, aytimlar, chorlovlar va ritmik formulalarni o‘z ichiga oladi.

Azizov (2023) ta'kidlaganidek, o'zbek folklorida mehnat qo'shiqlari faqat estetik hodisa emas, balki mehnatni muvofiqlashtiruvchi va jamoani birlashtiruvchi amaliy vosita hisoblanadi.

Xalqaro tadqiqotlarda esa mavsumiy–mehnat folklori *kalendar marosim folklori* tarkibida talqin qilinadi va uning vaqtga bog'liqligi asosiy belgi sifatida ko'rsatiladi (Hykolli, 2020).

3.2. Mavsumiy–mehnat folklorining funksiyalari

Tadqiqot natijalariga ko'ra, mavsumiy–mehnat folklori quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

3.2.1. Ritmik-muvofiqlashtiruvchi funksiya

Mehnat qo'shiqlari jamoaviy ish jarayonida harakatlarni bir maromga soladi, charchoqni kamaytiradi va ish samaradorligini oshiradi (EFDSS, 2022).

3.2.2. Marosimiy-ramziy funksiya

Qo'shiqlarda hosildorlik, baraka va himoya tilashga qaratilgan ramziy obrazlar mavjud bo'lib, ular qadimiy e'tiqodlar bilan bog'liq (Esanov, 2023).

3.2.3. Ijtimoiy-integrativ funksiya

Mavsumiy–mehnat qo'shiqlarining jamoaviy ijrosi ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi va umumiy madaniy identifikatsiyani kuchaytiradi.

3.2.4. Tarbiyaviy va uzatuvchi funksiya

Ushbu folklor turi yosh avlodga mehnat ko'nikmalari, axloqiy qadriyatlar va madaniy an'analarni singdiradi (Murodova, 2019).

4. Muhokama (Discussion)

Tadqiqot natijalari xalqaro ilmiy qarashlar bilan mos keladi va mavsumiy–mehnat folklorining global madaniy hodisa ekanini tasdiqlaydi (Ambrazevičius, 2021). Shu bilan birga, o'zbek mavsumiy–mehnat folklori o'ziga xos jihatlarga ega bo'lib, unda duo va mehnat jarayonining sintezi yaqqol namoyon bo'ladi.

Uyg'ur ritual musiqasi bilan qiyosiy tahlil Markaziy Osiyo xalqlari folklorida umumiy ildizlar mavjudligini ko'rsatadi (Abduvasitovna, 2023). Pedagogik nuqtai nazardan esa, mavsumiy–mehnat folklorini musiqa ta'limiga integratsiya qilish kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirishi mumkin.

5. Xulosa (Conclusion)

Mavsumiy–mehnat folklori xalq og'zaki ijodining eng qadimiy qatlamlaridan biri bo'lib, inson mehnati, tabiat va marosimiy tafakkur o'rtasidagi uzviy aloqani aks ettiradi. Ushbu folklor turi ijtimoiy, tarbiyaviy va madaniy uzviylikni ta'minlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Uni o'rganish va saqlash nomoddiy madaniy merosni asrash hamda musiqa ta'limini boyitish uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Azizov O. G. A.** O'zbek folklorining xalq hayotida tutgan o'rni. – Toshkent : Fan, 2023. – 186 b.
2. **Esanov A.** O'zbek bolalar mavsumiy marosim folklori. – Toshkent : Akademnashr, 2023. – 154 b.
3. **Murodova M.** Folklor va etnografiya : o'quv qo'llanma. – Toshkent : O'qituvchi, 2019. – 212 b.
4. **Abduvasitovna K. G.** Genre characteristics of Uyghur folk ritual music // Journal of Central Asian Cultural Studies. – 2023. – Vol. 5, № 2. – B. 45–58.
5. **Ambrasevičius R.** Migration of song genres: Two typical Lithuanian cases // Musicology Today. – 2021. – Vol. 14, № 1. – B. 77–92.
6. **Hykolli A.** Importance of oral ritual calendric poetry // Journal of Folklore Studies. – 2020. – Vol. 12, № 3. – B. 101–115.
7. **San'at** jurnali. Surxon vohasi ritual qo'shiqlari // San'at. – 2021. – № 4. – B. 33–40.
8. **English Folk Dance and Song Society (EFDSS).** Types of folk song: Work, ritual and calendar songs. – London, 2022. – URL: <https://efdss.org> (murojaat sanasi: 10.01.2026).
9. **ICH Uzbekistan.** Ritual songs as intangible cultural heritage [Elektron resurs]. – 2022. – URL: <https://ich.uz> (murojaat sanasi: 10.01.2026).
10. **Uzbek folk and labor songs** : elektron ma'lumotlar to'plami. – Zenodo, 2020. – URL: <https://zenodo.org> (murojaat sanasi: 11.01.2026).
11. **ZiyoNet** axborot-ta'lim portali. Mavsumiy mehnat qo'shiqlari bo'yicha ilmiy materiallar [Elektron resurs]. – 2021. – URL: <https://ziyonet.uz> (murojaat sanasi: 11.01.2026).
12. **Calendar songs in folk tradition** // ResearchGate [Elektron resurs]. – 2019. – URL: <https://www.researchgate.net> (murojaat sanasi: 12.01.2026).
13. **Calendric ritual folklore studies** // DergiPark [Elektron resurs]. – 2020. – URL: <https://dergipark.org.tr> (murojaat sanasi: 12.01.2026).
14. **Children and work songs in folk tradition** // International Journal of Folklore. – 2021. – Vol. 8, № 2. – B. 59–70.
15. **O'zbek folklori bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami** [Elektron resurs]. – Inlibrary.uz, 2022. – URL: <https://inlibrary.uz> (murojaat sanasi: 13.01.2026).